

Η ΣΚΕΨΗ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΑΣ Ή ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

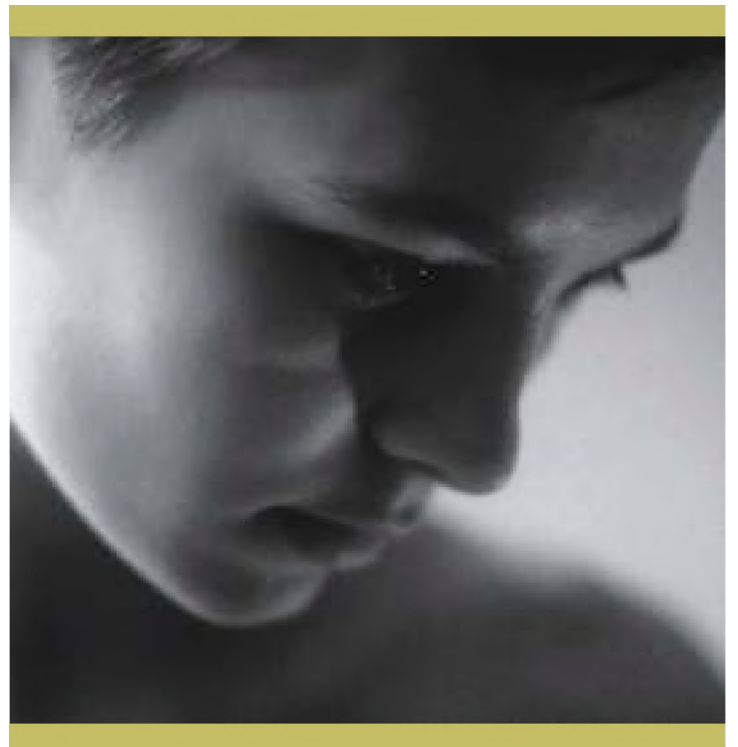
Του Νικήτα Χιωτίνη, Διευθυντή ΣΓΤΚΣ

Η Ιστορία, αν με τον όρο αυτό χαρακτηρίζουμε την συνεχή περιπέτεια του Ανθρώπου στην προσπάθεια επέκτασης της εμβέλειάς του προς την Αλήθεια, την αδιάκοπη προσπάθεια εκπόρθησης ή συνδιαλλαγής του με το Αίνιγμα της Ύπαρξης, του Χώρου και του Χρόνου, της Ζωής και του Κόσμου, την περιπέτεια μ' άλλα λόγια της Σκέψης, τότε αυτή η Ιστορία μοιάζει να έχει φτάσει στο τέλος της: Οι «θρησκείες» - όπως αδόκιμα ονομάζουμε σήμερα τις παλαιότερες οντολογίες - ήταν αυτές που εξέφραζαν τον τρόπο θεώρησης του Κόσμου και του Ανθρώπου μέσα σ' αυτόν, ήταν αυτές που αντιπροσώπευαν, περιέγραφαν ή επικαλούντο, το υπαρξιακό πεδίο αναφοράς, σε κάθε ιστορική εποχή, των ανθρώπων και των κοινωνιών του, ήταν αυτές το κάθε φορά στήριγμα και πεδίο αναφοράς του λαού. Η σταδιακή ως εκ τούτου οπισθοχώρησή τους - από τον 18ο αιώνα και εξής - οδήγησε την ανθρωπότητα σε υπαρξιακό κενό και κατά συνέπεια σε ζωτική γι' αυτήν ανάγκη αναζήτησης νέων πεδίων αναφοράς της. Το νέο αυτό υπαρξιακό κενό - κατόπιν και της σταδιακής μέχρι τελείας παραίτησης των παραδοσιακών «φιλοσόφων» από κάθε οντολογική σκέψη - ήρθαν να καλύψουν τα διάφορα κοινωνικοοικονομικά ιδεολογήματα των δύο τελευταίων αιώνων. Εις μάτην όμως. Γρήγορα έδειξαν τα όριά τους. Όχι μόνον δεν ανταποκρίθηκαν στην αγωνία των λαών για ένα βαθύτερο νόημα ζωής, υπαρξιακή ταυτότητα και σιγουριά, αλλά επί πλέον τα ιδεολογήματα εκείνα που στόχευαν, ίσως για προπαγανδιστικούς και μόνον λόγους, σε τέτοια νοήματα, οδήγησαν τελικώς τις κοινωνίες σε τρομακτικά αδιέξοδα.

Το αποτέλεσμα λοιπόν, είναι να βρίσκεται σήμερα η ανθρωπότητα σε ένα νέο υπαρξιακό κενό, σε μία «δεύτερη μεγάλη απογοήτευση», όπως θα έλεγε ο Κ. Καστοριάδης, σε μία πλήρη σχεδόν έλλειψη βαθύτερου νοήματος του ανθρώπινου βίου, νοήματος που να ανταποκρίνεται στην θεμελιακή ιδιότητα του ανθρώπου, που συνιστά και την διαφορά του από τα άλλα έμβια όντα του πλανήτη αυτού: την ιδιότητα εκείνη που τον κάνει να μάχεται να προσεγγίσει το Αίνιγμα του Κόσμου και της Ζωής, το Αίνιγμα της Ύπαρξης. Το δε νέο αυτό υπαρξιακό κενό, μοιάζει σοβαρότερο αυτή τη φορά, γιατί μοιάζει να είναι οριστικό. Κανείς δεν φαίνεται να ενοχλείται απ' αυτό, μήτε καν οι «φιλόσοφοι», που δεν ασχολούνται πλέον παρά μόνο με την προσπάθεια θεμελίωσης μιας νέας «μετα-φιλοσοφίας», που δεν έχει να κάνει με οντολογικά προβλήματα. Καμία αναζήτηση βαθύτερου νοήματος της Ζωής ούτε και κανένα πραγματικό συλλογικό σχέδιο, δεν μοιάζουν να κινούν πλέον τις κοινωνίες. Η Πολιτική, που παλαιότερα είχε ως στόχο την προώθηση συλλογικών οραμάτων επέκτασης της εμβέλειας των ανθρώπων και των κοινωνιών τους στον Κόσμο και στην Ιστορία, ή, αν θέλετε, το όραμα δημιουργίας Ιστορίας ή πρόσδοσης υπαρξιακού Ιστορικού και Κοσμικού νοήματος και ρόλου των κοινωνιών των οποίων υπήρξε εκφραστής, αυτή λοιπόν η Πολιτική εξέπεσε σε μία απλή γραφειοκρατική διαχειριστική πρακτική. Μοναδικός στόχος δε αυτής της διαχειριστικής πρακτικής η μεγαλύτερη υλική ευμάρεια, μία μεγαλύτερη παραγωγή, για μια περισσότερη κατανάλωση, «εδώ και τώρα». Υπανισσόμαστε εδώ βεβαίως το γνωστό πολιτικό σύνθημα που έγινε δεκτό με ενθουσιασμό από τις μάζες (όχι μόνο στην Ελλάδα) και που περιγράφει το χωρικό και χρονικό πεδίο των φιλοδοξιών της ανθρωπίνης ζωής. Σήμερα οι άνθρωποι μοιάζουν να έχουν οδηγηθεί σε μία τέλεια σχεδόν ιδιώτευση, ιδιώτευση σχεδόν ψυχωτική και αμυντική σαν να προέρχεται από το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, μιας και η ζωή μοιάζει να έχει χάσει κάθε βαθύτερο νόημα από αυτό της κατανάλωσης, μοιάζει να έχει χάσει κάθε εμβέλεια πέραν αυτής της

ανθρωπίνης «φυσικής» παρουσίας. Η ανθρωπότητα μοιάζει να έχει βρει τον τελικό προορισμό της: παραγωγή και κατανάλωση, «εδώ και τώρα». Ιδού ο ιστορικός αποκλεισμός. Ιδού το τέλος της Πολιτικής και της Φιλοσοφίας, το τέλος της Σκέψης, το τέλος της Ιστορίας και η Εποχή της Μελαγχολίας. Είναι όμως έτσι; φθάσαμε πράγματι στο τέλος της Ιστορίας, ή, αν θέλετε, φθάσαμε πράγματι στο τέλος αυτής της Ιστορίας που είναι διαφορετική από αυτή των ζώων ή των αντικειμένων; Πιστεύουμε - ή ελπίζουμε - πως όχι. Στηρίζουμε δε αυτήν μας την πεποίθηση, πρώτ' απ' όλα στην διαπίστωση ότι πίσω από πάμπολλες συνήθειες της καθημερινής μας ζωής, κρύβεται η βεβαιότητα ότι ο Άνθρωπος δεν είναι ένα απλό φυσικό γεγονός οφειλόμενο σε μία σύμπτωση, αλλά έχει μια ευρύτερη υπαρξιακή διάσταση και ρόλο. Μπορεί ο καθένας να επισημάνει αμέσως πάμπολλα τέτοια παραδείγματα. Παρ' ότι η δυτική κουλτούρα σε όλη της την εξέλιξη - με μοχλό τη Νευτώνια και εν συνεχεία τη Δαρβίνεια εκδοχή - υποστηρίζει σθεναρά το αντίθετο, διαπιστώνουμε ότι ο άνθρωπος - ο μέσος άνθρωπος αν μπορούμε να πούμε - ποτέ δεν έπαψε να θεωρεί τον εαυτό του ως μέρος ενός χωρικού και χρονικού Όλου, ενός Όλου που εκτείνεται πέραν της φυσικής του ζωής, προς ένα δηλ. Κόσμο με τον οποίον αισθάνεται την ανάγκη να επικοινωνήσει και από τον οποίον αντλεί νόημα ζωής και αιτία προσωπικής του ύπαρξης. Ενσυνείδητα, ή - ίσως το συνθέστερο - ασυνείδητα. Είναι σημαντικό ότι η αποστέρηση της ζωής κάθε βαθύτερου νοήματος επεκτεινομένου πέραν της φυσικής χωρικής και χρονικής παρουσίας του ανθρώπου - εις πείσμα των προσπαθειών των διανοούμενων της Δύσης να αποκλείσουν κάθε υπερ-λογική και υπερβατική έννοια - δεν έγινε πραγματικά αποδεκτή μήτε καν από τους οπαδούς των λεγομένων αντι-μεταφυσικών ή υλιστικών ιδεολογιών: Λαμπρά μαυσωλεία αφιερώθηκαν λ.χ. σε όλους τους κομμουνιστές ηγέτες, οι λαοί όλου του κόσμου εξακολουθούν να συμμετέχουν σε διάφορα είδη τελετών - επικήδεια έθιμα, χοροί κ.λ.π., οι δε ψυχολόγοι της Gestalt μας εξηγούν πως η συμμετοχή σε τελετές δεν εκφράζει παρά την επιθυμία των ανθρώπων να συμμετάσχουν ή να μεταφερθούν σε ένα υψηλότερο επίπεδο ύπαρξης - οι «μετα-φυσικές» Παραδόσεις επιζούν στην σύγχρονη καθημερινή ζωή όλων των λαών, κ.ο.κ.

Αλλά, πέραν της εμμονής των λαών προς την αναζήτηση ή την πίστη σε μία μεγαλύτερη εμβέλεια της ζωής τους, πέραν δηλ. της εμμονής τους σε μία «μετα-φυσική» αναζήτηση - γενετική της Ιστορίας, γιατί αυτή είναι που έσπρωξε τον προϊστορικό και ζωικό άνθρωπο προς την κατάκτηση ολοένα και ανώτερων σταδίων ζωής και σκέψης - υπάρχουν και ομάδες διανοουμένων που παρέμειναν πιστές σ' αυτήν την εμμονή. ■

Πρώτ' απ' όλα οι εργάτες της Τέχνης. Της Τέχνης που εξ' ορισμού βλέπει την πραγματικότητα πέραν των δεσμών της εμπειρικής της ερμηνείας, της Τέχνης που εξ' ορισμού στοχεύει στην αφύπνισή μας προς μία αντίληψη της πραγματικότητας ευρύτερης από αυτήν που εγκαθίδρυσε ο δυτικός εργαλειακός ορθολογισμός και ο νευτώνειος τρόπος θεώρησης των πραγμάτων, του Χώρου και του Χρόνου, της Φύσης και του Κόσμου. Της Τέχνης που με τα έργα της μας προσφέρει την δυνατότητα επέκτασης της χωρικής και χρονικής μας εμβέλειας πέραν του φαινομενικά και μόνον συρρικνωμένου στο «εδώ και τώρα» ατομικού και συλλογικού φαντασιακού μας που είναι η πηγή νοηματοδότησης της ζωής μας. Της Τέχνης που ο Αξελός χαρακτηρίζει συνιστώσα του Κόσμου και βασικό συμμετέχοντα στο μεγάλο Παιχνίδι του Κόσμου. Η μουσική και η ποίηση, η ζωγραφική και η γλυπτική, ποτέ δεν απομακρύνθηκαν από την αρχέγονη αποστολή τους, που τις τοποθετεί στην πρωτοπορία της Σκέψης και που τις χαρακτηρίζει ως αποφασιστικές συνιστώσες για την συνέχιση ή την δημιουργία Ιστορίας. Το ίδιο ισχύει και για την Αρχιτεκτονική, ίσως μάλιστα εδώ με μεγαλύτερη έμφαση:

Η μουσική και η ποίηση, η ζωγραφική και η γλυπτική, ποτέ δεν απομακρύνθηκαν από την αρχέγονη αποστολή τους, που τις τοποθετεί στην πρωτοπορία της Σκέψης και που τις χαρακτηρίζει ως αποφασιστικές συνιστώσες για την συνέχιση ή την δημιουργία Ιστορίας.

Το ίδιο ισχύει και για την Αρχιτεκτονική, ίσως μάλιστα εδώ με μεγαλύτερη έμφαση:

Το ίδιο ισχύει και για την Αρχιτεκτονική, ίσως μάλιστα εδώ με μεγαλύτερη έμφαση:

Η Αρχιτεκτονική είναι αυτή που εξέφραζε και εξακολουθεί να εκφράζει τον Τρόπο με τον οποίον ο Άνθρωπος υπάρχει στον Χώρο και στον Χρόνο. Είναι αυτή που ο Πλάτων χαρακτήρισε ως την «υψηλότερα των Τεχνών γιατί κατασκευάζει με Γνώση», είναι αυτή που ποτέ δεν έπαψε και δεν μπορεί να πάψει να είναι η κατ' εξοχήν δια-Κοσμική πρακτική, με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου, όπως παραδόθηκε από τους Πυθαγορείους και που αναφερόταν την τάξη του Κόσμου. Αυτή δε η ερμηνεία της Αρχιτεκτονικής πράξης, ουδέποτε έπαψε να αποτελεί συνειδηση των αρχιτεκτόνων όλων των εποχών, συμπεριλαμβανομένων και των μοντέρνων, παρά την παρερμηνεία τους από τους ιστορικούς, τουλάχιστον αυτούς που δεν μπαίνουν στον κόπο να διαβάσουν τα κείμενα που αυτοί οι αρχιτέκτονες άφησαν.

Επισημαίνουμε επίσης ότι αυτήν τη λειτουργία της Αρχιτεκτονικής ως καθοριστικού παράγοντα στην προσπάθεια του Ανθρώπου να αποκτήσει υπαρξιακή θέση στον Χώρο και στον Χρόνο, στον Κόσμο και στην Ιστορία, αυτήν τη λειτουργία και αποστολή της Αρχιτεκτονικής ως εφαρμοσμένης, αν μπορούμε να πούμε, φιλοσοφίας μεγάλης εμβέλειας, την βλέπουμε όχι μόνο στην λεγόμενη επίσημη αρχιτεκτονική πρακτική, σε όλο τον κόσμο, αλλά επίσης και στην λεγόμενη λαϊκή ή ανώνυμη αρχιτεκτονική, που, όπως έλεγε ο Πικιώνης, «φυλάττει εν πρωτογόνω αλλ' αγνοτάτη μορφή πανάρχαιες αξίες».

Δίπλα σ' αυτά, η μέχρι σημείου επαναπροσδιορισμού τους ραγδαία εξέλιξη των επιστημών, ξαναβάζει σήμερα στο παιχνίδι, τα μεγάλα οντολογικά ζητήματα. Είναι η σύγχρονη Φυσική που βρίσκεται επικεφαλής αυτής της ριζικής αλλαγής, αναγέννησης ή επαναδημιουργίας Σκέψης, καθ' όσον είναι αυτή που μας έχει σχεδόν εισαγάγει σε μία μετα-νευτώνια ή μετα-Φυσική εποχή, έχοντας στρέψει τις έρευνές μας προς μία ολωσδιόλου νέα θεώρηση της πραγματικότητας, της Αλήθειας και του Κόσμου, του Χώρου και του Χρόνου. Το δε εντυπωσιακό εδώ, είναι ότι αυτή η σύγχρονη Φυσική συχνά καταλήγει σε οντολογικά συμπεράσματα όμοια ή εν πάση περιπτώσει μη αντίθετα με οντολογίες παλαιών παραδόσεων. Υπαιτισσόμεθα εδώ κυρίως τις σχέσεις κβαντικής Φυσικής με τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό αλλά και το ανατολικό Ταο. Έχουμε την άποψη ότι τόσο εξ' αιτίας αυτού, αλλά όσο και του ολοένα και περισσότερο συνειδητοποιούμενου ιστορικού αδιεξόδου στο οποίο έχει σήμερα περιπέσει η ανθρωπότητα και που είναι η αιτία των καταδύλων οικονομικών και κοινωνικών αδιεξόδων, είναι που είμαστε μάρτυρες μιας επαναξιολόγησης από τη Δύση των τοπικών παραδόσεων των περιφερειών της, παραδόσεων που μέχρι τώρα είτε αγνοούσε είτε υποτιμούσε. Οι αγγλοσάξονες εθνολόγοι εισήγαγαν, σχετικώς προσφάτως, τον επιστημονικό όρο «acculturation» που έχει

την εξής καθιερωμένη έννοια:

Όταν μία χώρα, που έχει δική της Παράδοση, τείνει να συμμετάσχει ή να προσκολληθεί στον Δυτικό Πολιτισμό - που τείνει να γίνει παγκόσμιος, υπό την πίεση των αγαθών της Δύσης - ανασύρει πρώτ' απ' όλα, ή ακόμα και δημιουργεί, αξίες της δικής της Παράδοσης. Τις προβάλλει, στη συνέχεια, προς πάσα κατεύθυνση, με το αίσθημα πως αυτές οι αξίες είναι ισότιμες ή και ότι ακόμα υπερτερούν των επικρατούσων αξιών της δυτικής κουλτούρας.

Η χώρα αυτή έτσι, στηρίζεται σε αυτά τα στοιχεία της καθαρώς δικής της Παράδοσης, που έχει οικουμενική αξία, τα επεξεργάζεται ως τέτοια, ή - το συνηθέστερο, όπως μας λένε οι εθνολόγοι - τα επεξεργάζεται με εξωτερικά δάνεια, δηλ. με την βοήθεια της Δύσης, για να μπορούν αυτά καλλίτερα να έρθουν σε συνδυασμό με τα ανάλογα κυρίαρχα στοιχεία των ανεπτυγμένων κοινωνιών, δηλ. των Δυτικών. Η οικουμενική διάσταση αυτών των Παραδόσεων, επιτρέπει στους γηγενείς χαρακτήρες της «περιορισμένης» αυτής κοινωνίας να εισχωρήσουν και να εγκατασταθούν στην παγκόσμια πραγματικότητα, παρά την δεδομένη ανισότητα και χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο κυρίαρχος πολιτισμός, δηλ. ο Δυτικός, δεν επωφελείται. Σ' αυτήν την δεδομένη ιεραρχία τα οφέλη είναι και των δύο πλευρών.

Κλείνουμε το κείμενο αυτό μ' ένα ερώτημα: Αυτή η εν πολλοίς παρότρυνση της Δύσης προς τις Παραδόσεις με οικουμενική αξία των περιφερειών της, είναι μία ιδέα ανάλογη μ' εκείνην της «ανεξιθρησκίας» που επεδείκνυε η ιμπεριαλιστική Ρώμη στις περιφέρειές της για να μπορεί ευκολότερα να τις ελέγχει, ή πρόκειται περί μιας αληθινής προσπάθειας επαναξιολόγησης των με στοιχεία οικουμενικής αξίας τοπικών Παραδόσεων, με στόχο την δημιουργία μιας Μεγάλης Σύνθεσης, που διά μέσου των νέων οριζόντων που άνοιξε για την Ανθρωπότητα η νέα Γνώση, θα οδηγήσει σ' έναν νέο, παγκόσμιο αυτή τη φορά, Πολιτισμό και σε μία συνέχιση, αναγέννηση ή δημιουργία μιας νέας Ιστορίας; Θέλουμε να ελπίζουμε σ' αυτήν τη δεύτερη απάντηση. L

- 1) Με αφορμή το βιβλίο-αποραγμό του Μάνου Στεφανίδη «Ο Πολιτισμός στην Εποχή της Μελαγχολίας», εκδόσεις «Πολύτυπον», στο οποίο και αφιερώνεται το κείμενο αυτό.
- 2) Ας σημειωθεί εδώ η αρχαιοελληνική συγγένεια του Χώρου και του Χρόνου, ενώ χιλιάδες χρόνια μετά η Φυσική απέδειξε ότι πράγματι πρόκειται περί εννοιών αδιαιρέτως συνδεδεμένων, μη νοούμενη η μία ξεχωριστή από την άλλη.
- 3) Νικήτας Χιωτίνης: «Η Τέχνη ως Κιβωτός Πολιτισμού. Η Ιστορικότητα του Νεοελληνικού Παραδείγματος», Περιοδικό ΙΝΔΙΚΤΟΣ Τεύχος 17, Αύγουστος 2003, επίσης «Σημειώσεις Ιστορίας Αρχιτεκτονικής», ΤΕΙ-Α.
- 4) Χρήστος Γιανναράς, "Μετα-Νεωτερική, Μετα-Φυσική", εκδ. Δομος 1993 και F. Capra, "Το Ταο και η Φυσική", εκδ. Ωρόρα 1982
- 5) Στέλιος Ράμφος, "Το χρονικό ενός καινούργιου χρόνου", κεφ. "Πολιτισμός και συμπολιτισμός", εκδ. Ινδικτος 1996